

A „Régi Magyarországi Nyomtatványok” című kiadvány szerkesztési problémái

BORSA GEDÉON

Szabó Károly 1879-ben jelentette meg *Régi Magyar Könyvtár* (RMK) címmel az 1712 előtt részben vagy egészben magyar nyelven készült nyomtatványok bibliográfiáját. 1885-ben látott napvilágot e vállalkozásának második kötete, amely a hazai nem magyar nyelvű könyveket tartalmazta. 1890-ben bekövetkezett halála megakadályozta őt abban, hogy befejezze nagy munkájának harmadik részét, amely a hazai szerzőknek külföldön idegen nyelven megjelent műveit tartalmazta.

Szabó Károly *Régi Magyar Könyvtára* felkeltette az abban feldolgozott kategóriájú kiadványok iránt az érdeklődést, és az elkövetkező évtizedekben száz meg száz műről jelent meg kiegészítő leírás. Ezek összefoglalására több kísérlet is történt, de csak Sztripszky Hiador *Adalékok Szabó Károly Régi Magyar Könyvtár c. munkájának I—II. kötetéhez c. kiadványa* látott napvilágot 1912-ben Budapesten sokszorosított formában. (Újranyomtatva: Bp. 1967.)

A magyar tudományosság egyre inkább sürgette a pótlások összefoglalását, ill. egy új kiadás megjelentetését.¹ A munkálatok az anyaggyűjtéssel előbb spontán, majd a negyvenes évek végétől tervszerűen folytak az Országos Széchényi Könyvtárban. Ezzel párhuzamosan több terv is készült az új kiadvány szerkesztési szempontjairól, amelyek azonban végleges formában csak jóval később kristályosodtak ki. A munka a hatvanas évek elejétől a Magyar Tudományos Akadémia hathatós támogatásával önálló tervfeladattá vált a könyvtárban.²

Az már kezdettől fogva világos volt, hogy a régi magyar vonatkozású nyomtatványok közül csak a két első kategória (a magyar nyelvűek és a magyarországiak) feltárására lehet vállalkozni, amint ezt már Sztripszky is tette, mert a külföldön idegen nyelven megjelentek publikálása, részben a kategóriák bizonytalansága (pl. a hazai szerző fogalma), részben az anyag áttekinthetetlenül nagy volta miatt, valójában egyelőre még nem tervezhető.

Szabó Károly művéhez — mint minden értékes bibliográfiához — az idők folyamán egyre több kiegészítést és javítást publikáltak. Közgyűjteményeink kezelői és a nagyobb magánkönyvtárak tulajdonosai egymás után jelentették meg újabb és újabb adalékaikat. E több évtizedes, mondhatni spontán kiegészítés után a szervezett munka során az ötvenes években a hazai gyűjteményeket néztük át, majd később a külföldi, elsősorban a szomszéd országok könyvtárait.³ A kiegészítések, valamint az új tételek száma így az idők folyamán az RMK-hoz viszonyítva már 50—100 százalékot tett ki.⁴ Szabó Károlynak a maga idején korszerű feldolgo-

zása közel egy évszázad múltával szükségszerűen elavulttá vált. Ezért a pótlások megjelentetése helyett új, a modern igényeket kielégítő kiadás látszott szükségesnek.

Szabó Károly eredetileg csak a magyar nyelvű nyomtatványok feltárásával foglalkozott. E műve nem is viselte az „első kötet” megjelölést, amint a *Régi Magyar Könyvtár* címet is csak a magyar nyelvű kiadványok összefoglalásához szánta. Munkájának nagy sikere biztatta őt a további kategóriák feltárására. Megtartva a címet a hazai idegen nyelvű nyomtatványokról készített bibliográfiáját az RMK második köteteként jelentette meg. A két kötet két kategóriája tehát utólag, szinte véletlenül és nem előzetes elvi megfontolás alapján alakult ki. Nem is bizonyult szerencsésnek, hiszen a részben, vagy egészben magyar nyelven készült kiadványok túlnyomó többségét ugyancsak Magyarországon nyomtatták. Ez számos esetben bizonytalansághoz, ill. átfedéshez vezetett. Ezért az új kiadás munkálatai során valamennyi hazai nyomtatványt nyelvre való tekintet nélkül együtt kezeltük. A külföldön magyar nyelven megjelent művek elvileg külön kategóriát képeztek volna, azonban az ilyen munkák száma olyan kicsi, hogy belőlük önálló csoport a gyakorlatban nem látszott szükségesnek.

Szabó Károly területi megfogalmazásából indokoltnak tűnt Horvát- és Szlavonország kizárása. Így több általa feldolgozott nyomdahely (pl. Zeng, Zágráb, Varasd) a továbbiakban figyelmen kívül maradt. Az új kiadvány címe — a fentieknek megfelelően — a *Régi Magyarországi Nyomtatványok* (RMNy) lett.

A retrospektív nemzeti bibliográfiák anyagukat különféle beosztásban tárhatják fel. Ezt lehet kronologikusan, vagy a szerzők betűrendjébe osztva csoportosítani, de nem ritka, különösen a modern anyagnak szakcsoportok szerinti publikálása sem. Az RMK évről-ről rakva ismertette a régi nyomtatványokat, amihez a kötetek használói az évtizedek során hozzá is szoktak. Ez a beosztás a kutatóknak, akik egy-egy tudományág hazai történetével foglalkoznak, könnyű áttekintést nyújtott az egy időben vagy korban egymáshoz közel megjelent kiadványokról. Így nem ritkán érdekes összefüggések és hatások voltak felismerhetők. Az időrendi beosztás csak viszonylag kis mennyiségű tételek esetén nyújt megfelelő eligazítást. Sajnos a hazai nyomdászat máig fennmaradt termése a XV.—XVII. századból nem olyan gazdag, hogy ezen a rendszeren szükség lett volna változtatni. Az éven belüli besorolás, vagyis a város, majd a szerző betűrendje az RMK-nál ugyancsak bevált, így az RMNy ezt is megtartotta.

Ha a nyomdatermék megjelenési évét nem lehetett biztosan megállapítani, akkor vagy „cr.” (circa) megjelölés került a legvalószínűbb év elé, vagy a megjelenés legkorábbi és legkésőbb lehetséges éve szerepel. Ez utóbbi esetben a nyomtatványt a megadott időköz közepére soroltuk be. Így volt ugyanis elérhető, hogy elméletileg legkisebb legyen az eltérés a besorolás és a nyomtatás esetleg később megállapítható éve között.

A korszerűség, valamint a tudományágaknak az RMNy-nyel szemben támasztható reális igényeinek kielégítése érdekében a régi magyarországi nyomtatványok ismertetése Szabó Károly leírásától sok vonatkozásban eltér. Így ő a kiadványok címlapját teljes egészükben leírta, ami az RMK terjedelmének mintegy háromnegyed részét igénybe vette. A sokszor feleslegesen bőbeszédű címlapok szövegének megismétlése nem látszott elkerülhetetlenül szükségesnek. Ehelyett az RMNy-ben a modern könyvek címfelvételi szabályzatában alkalmazott elvek alapján készült a nyomtatványok címleírása, amely a legjellemzőbb adatokat

tartalmazza: a szerző neve; a cím; a fordító, közreműködő; a nyomtatás helye; a nyomtatás éve; a nyomdász vagy nyomda megnevezése; a terjedelem; a formátum. Tekintettel az ismertetésre kerülő nyomtatványok régiségére a fentiekhez néhány további kiegészítés járult. Így a terjedelem leírása az ívbeosztás képletét, az ún. kollációt is tartalmazza. A könyvdíszek (térkép, illusztráció, nyomdászjelvény, címer, záródísz, iniciálé stb.) és a hangjegyek is feltüntetést nyertek rövidítés formájában a címleírás után.

A címlap szövegének teljes leírása lényegében két funkciót töltött be az RMK-ban: egyrészt rögzítette a mű leglényegesebb adatait, másrészt korlátozott lehetőséget nyújtott az azonosításhoz egy példánnyal történő összevetés esetében. Az első feladatát a fentiekben ismertetett címleírás összehasonlíthatatlanul kisebb terjedelemben és sokkal pontosabban látja el. Az azonosításhoz viszont az RMNy-ben az összes ismert címlap, ill. ennek hiányában egy fennmaradt lap reprodukciója szolgál. A bibliográfiai leírás módját az évszázadok folyamán egyre finomították (sorvégződés jelölése, betűtípusok megkülönböztetése stb.), de ez ugyanakkor a sajtóhibák révén újabb hibaforrást is jelentett, nem beszélve a sok vesződségről, amelyet az ilyen részletező leírás mind a szerzőnek, mind a nyomdásznak okozott. Ennek ellenére a legigényesebb leírás sem tudja visszaadni a betűhűen és sor szerint szedett utánnyomat és az eredeti közötti különbséget. A bibliográfusok munkájukhoz az utóbbi évtizedek által létrehozott technikai eszközökből általában csak az írógépet, valamint az eredetiben hozzá nem férhető művek esetében a fényképezőgépet vették igénybe. A korszerű nyomdászat azonban a címlapok reprodukálására rendkívül széles skálájú lehetőséget nyújt, amelyek segítségével az azonosítás teljesen biztosan történhet.

Ezek a megfontolások vezettek oda, hogy az RMNy-kötet végén az ismertetett művek címlapjának reprodukciói külön táblákon kapjanak helyet. A költségek és a terjedelem ésszerű határok között tartása érdekében egy-egy kép mérete kb. $6\frac{1}{2} \times 4\frac{1}{2}$ cm. Ez lehetővé teszi laponként 9 reprodukció elhelyezését, amelyek a kicsinyítés ellenére teljesen biztos alapot nyújtanak a szabadszemmel történő azonosításhoz.

A szakirodalom a múltban számos olyan régi magyarországi nyomtatványról is hírt adott, amelyből ma egyetlen példány sem ismeretes. E híradásokat minden esetben a legnagyobb gondossággal kellett mérlegelni, hogy valóban létezett-e ilyen kiadvány, vagy sem. Ha a forrás részletes leírást adott egy ma ismeretlen műről, vagy a közlés olyan korabeli adaton alapult, amelynek szavahihetőségét nincs ok kétségbe vonni, úgy a régi nyomtatvány leírásakor ezekre támaszkodtunk. Azonban azokra a tételekre, amelyeknél az eredeti kiadványt nem láttuk, külön jel hívja fel a figyelmet. Azoknak a műveknek az adatait, amelyeknek megjelenése a szakirodalom alapján nem bizonyított ugyan, de több-kevesebb indoklással feltételezhető, tipográfiaiilag megkülönböztettük, és a feltételezés körülményére a szöveges részben külön utalás történt. Az RMNy első kötete az 1473–1600 korszakot öleli fel és 882 tételel tartalmaz. Ebből 690 nyomtatvány példány alapján került ismertetésre, 113 pedig csak a szakirodalom közlése nyomán, míg 79 tétel a „feltételezhető” kategóriába tartozik.

Az RMK, valamint az azóta eltelt évtizedek szakirodalma azonban számos olyan adatot is közölt, amelyről gondos vizsgálat után kiderült, hogy tévesek. Az ezek alapján feltételezett nyomtatvány legfontosabb ismertetőit az RMNy a hibás adatnak megfelelő helyen közli, és utal a kötetnek arra a részére, ahol

azután szöveges formában indoklás található a kizárás okáról. Az említett 882 tétel mellett, ill. pontosabban azok közé illesztve nem kevesebb mint 277 ilyen utalás található hibás adatokról. Ezek közül 199 ugyanannak a műnek más, valóban létezett kiadása, míg 78 téves adat — más kiadás hiányában — a valódi tételek után álló függelékben kapott önálló magyarázatot. A kizárás oka igen változatos: külföldi nyomtatvány, kéziratos mű, 1600 utáni nyomtatvány, kellő bizonyíték nélkül feltételezett kiadás, tévesen feltételezett kiadás, más mű része. Az elfogadott és kizárt tételek száma összesen 1159, ami Szabó Károly művéhez közel 90 százalékos kiegészítést jelent.

Az ismertetésre került 882 tétel felépítése egységes és a következő, a nyomdai kivitelben egymástól elváló pontokat tartalmazza:

1. sorszám — 2. címléírás — 3. bibliográfiai hivatkozás — 4. a tartalom meghatározása és részletezése — 5. variánsok — 6. szövegkiadások — 7. kutatási eredmények — 8. kapcsolódó tételek — 9. példánykimutatás.

Sorszámot kapott minden elfogadott tétel, szemben a kizártakkal. (Ez utóbbiak — amint erről az előbb szó volt — csak utaló formájában szerepelnek.) Az elfogadottakon belül a biztosan megjelentek címléírása tipográfiailag kiemelt szedést kapott, szemben a külön jellel ellátott, feltételezett kiadványokkal. Hogy mit tartalmaz a *címléírás*, arról a fentiekben már szó esett. Ehhez csak két kiegészítést látszik szükségesnek tenni. A cím, ha az rövid volt, teljes terjedelmében került közlésre. Azonban sok nyomtatvány — különösen a XVI. század végéről — igen hosszú, sőt nem egyszer kifejezetten bőbeszédű címet tartalmaz. Ezeknél a lényeg megtartása mellett a felesleges részeket kipontozással elhagytuk. A magyar irodalomtörténet hagyományainak és igényeinek megfelelően szerzőként szerepelnek a magyar nyelvre fordítók, mivel az eredeti művet — különösen a versek esetében — a fordítás során többnyire jelentősen átalakították. A prózai munkáknál e fordító-szerzők neve után a „[transl.]” megjelölés áll, hiszen azok kiemelése külön indoklást igényel. A bibliai könyvek és jogszabálygyűjtemények fordítói ezzel szemben nem szerepelnek szerzőként, mert az ilyen művek fordítása messzemenő szövegűséget kíván.

A *bibliográfiai hivatkozás* a nyomtatvány legjobb és legfontosabb könyvészeti leírásait sorolja fel.

A *tartalom meghatározása és részletezése* előbb rövid, tömör tájékoztatást ad a nyomtatvány lényeges tartalmáról (pl. naptár, nyelvkönyv, bibliafordítás, vitairat), továbbá formájáról is, ha pl. verses, párbeszédés, kivonatos, idő- vagy betűrendes, valamint nyelvről is, ha az a címből egyértelműen nem állapítható meg. A vallásos jellegű művek felekezeti hovatartozását a mai fogalmak szerint neveztük meg.

Ezután felsorolja a járulékos részek cím és (ha ez emellett még szükséges) tartalom szerinti felsorolása, valamint a főrész beosztásának ismételése következik. A címléírás — akárcsak a címlap — általában és szükségszerűen csak a főműről ad tájékoztatást. Ezért e pontban a nyomtatványban található minden járulékos rész (előszó, ajánlás, üdvözlővers, mutató, függelék, errata stb.) kibontása is megtörtént, hogy ezzel az ismertetett régi nyomtatványról teljes és átfogó képet kapjon az RMNy használója.

A magyar nyelvű versek irodalomtörténetileg kiemelkedő jelentőségűek, ezért jellemző kezdőszavaikat (incipit) a tartalmi részletezésben minden esetben megadtuk.

A *variánsok* egy részét a szakirodalom már ismertette, nem kevés esetben azonban éppen az RMNy munkálatai során derült fény további eltérésekre. Olyan szedésrészleteket írtunk itt le, amelyek a változatok közötti eltérést világosan mutatják. A cél az volt, hogy az RMNy használója a régi nyomtatvány egy példányát e leírással összevetve egyértelműen megállapíthassa, hogy az melyik variánshoz tartozik.

Szövegkiadások. Azok a hasonmás- és szövegkiadások, valamint fordítások szerepelnek itt, amelyek a tárgyalt régi magyarországi nyomtatvány egészéről, vagy jelentékeny részéről 1800 után készültek tudományos vagy irodalmi tanulmányozás céljából.

A *kutatási eredmények* felsorolása általában a címleírás részleteinek sorrendjében halad. Elöl állnak tehát a szerzőt érintő problémák, azt követik a mű eredeti szövegére és tartalmára vonatkozó ismeretek, majd a nyomtatás adatait és körülményeit érintő megállapítások. Ugyanitt van helye a művet tárgyaló legfontosabb irodalom ismertetésének is. A nyomdára, a szerzőre és a több kiadású munkáknál a műre vonatkozó összefoglaló ismertetés az időrendben első, példányban is fennmaradt műnél, ill. kiadásnál található.

Az egyes pontok közül általában ez, a kutatási eredményeket ismertető pont a legterjedelmesebb. Különösen a legrégebb, ill. irodalmilag érdekesebb nyomtatványoknak roppant gazdag irodalma van. A törekvés az volt, hogy ezek közül — értékelő megjegyzések nélkül — a leglényegesebb megállapítások minél tömörebb formában kerüljenek közlésre a pontos irodalmi hivatkozások megadásával. Ellentézes vélemények esetében — ha csak a probléma eldönthetetlennek nem tűnt — az RMNy szerkesztői állást foglaltak, hogy melyik nézettel azonosítják magukat.

Könnyű belátni, hogy ez a rész volt az, amely az egész vállalkozásból a legmunkaigényesebbnek bizonyult. A szakirodalom alatt nem érthető valami jól körülhatárolható, zárt terület, hiszen sokszor rendkívül messzeágazó összfüggések mentén viszonylag távol eső kiadványok is értékes adalékokkal szolgálnak. Így roppant nehéz és fáradságos volt összeszedni a lényegesnek tűnő adatokat. Elméleti teljességre azonban természetesen — akárcsak más hasonló esetben — nem lehetett törekedni.

Kapcsolódó tételek. Sorszámmal történt utalás azokra a XVI. századi régi magyarországi nyomtatványokra, amelyek az ismertetett nyomtatványoknak más kiadása, bővítése vagy rövidítése, más kötete, magyarul írt mű más nyelvű kiadása, vitairatoknál az előzmény és a válasz, a sorozat tagja (pl. naptárak). Utalás történt azokra a kiadásokra is, amelyekben ugyan a tárgyalt mű nem teljes egészében, de jelentős része megtalálható. Az utalások időrendben az RMNy sorszámával történtek, amelyek mind itt, mind az egész kötetben kiemelt (félkövér) szedésben jól felismerhetők.

Példánykimutatás. A régi magyarországi nyomtatványok ritkasága indokolta tette valamennyi példány számba vételét, ezért a példánykimutatás rovata teljes képet kívánt adni azokról, valamint teljességükről is. Mindössze a nem Magyarországon készült és csak részben magyar nyelvű nyomtatványok után egy-egy esetben álló „etc.” utal arra, hogy a kiadvány nem ritkaság és még más külföldi gyűjteményekben is megtalálható. A közel háromezer fellelhető példány mindegyikét egy kis kör jelöli, és a bennük levő szám azok teljességét mutatja: ① teljes példány — ② csonka, de legfeljebb 10 százalék hiányzik — ③ csonka, 10–50

százalék hiányzik — ④ töredék, 50 százaléknál több hiányzik. A csonka példányokat jelölő kör után csillag jelzi a meglevő címlevelet.

A cél az volt, hogy minél egyszerűbb jelölési móddal, minél többet lehessen a példányok állapotáról közölni. A körök száma mutatja, hogy hány példány ismeretes a nyomtatványból, így azoknak ritkasága rögtön szembeötlő. A körökben levő szám mintegy rangsorolja minőségüket: ① első osztályú — ② másodrendű stb. A teljesség szempontjából csakis az eredeti levelek számítanak, így a faksimile és kéziratos pótlások figyelmen kívül maradtak.

Az RMK-ban felsorolt valamennyi példány szerepel a kimutatásban. A más gyűjteménybe olvadt könyvtárak Szabó Károly által ismert példányainál csak a jelenlegi gyűjtőhely van megadva, mert a megszűnt gyűjtemények sorsáról a könyvtárak mutatója úgyis tájékoztat. Ha azonban egy példány időközben egyedileg került más gyűjteménybe, úgy zárójelben a Szabó Károly által megjelölt lelőhely is szerepel. Ha egy nyomtatvány Budapesten eredetiben nem található meg, vagy a budapesti példány hiányos, akkor a budapesti könyvtárak reprodukciós másolatait (film, fénykép, xerox-másolat stb.) is feltüntettük az eredeti lelőhely közlésével együtt.

Külön bekezdésben vannak felsorolva azok az irodalomban említett és egykor ismert példányok, amelyek ma már nem találhatók, vagy amelyeket felkutatni nem sikerült, avagy nem lehetett megállapítani, hogy azonos-e valamelyik regisztrált példánnyal.

Ennek az igényes példánykimutatásnak elkészítéséhez kiterjedt előmunkálatokra volt szükség. Minden példányról nyilvántartólap készült, amely a következő adatokat tartalmazza: lelőhely; jelzet; a hiányzó, kéziratos, faksimile vagy csonka levelek felsorolása; a kötés kora és minősége; gyűjtőkötet esetén az abban levő többi művek; a korábbi tulajdonosokra, valamint a vételre vonatkozó megjegyzések; a példány irodalmi említése. Így az RMNy-szerkesztőségében sok olyan további részletadat található, amelyek a speciális érdeklődésű kutató számára hasznos segítséget jelenthetnek.

Az RMNy használatát az alábbi mutatók könnyítik meg.

1. *A XV—XVI. századi magyarországi nyomdák mutatója.* Ebben 31 helység neve szerepel mellettük az évszám, amikor ott nyomda működése ismert. A jobb áttekinthetőség kedvéért ehhez térkép-melléklet is készült.

2. *Nyomdahely és nyomdászok mutatója* a városok és nyomdászok nevét azok változataival együtt egyetlen betűrendben tartalmazza. A nyomdász neve mellett megtalálható, hogy mikor és hol dolgozott, míg a városnév alatt nyomdászként egy-egy év termésére utalnak a sorszámok. Így teljes áttekintés nyerhető a mai ismeretek alapján a hazai nyomdák 1601 előtti tevékenységéről.

3. *A személynevek mutatója* az 1601-ig szereplő valamennyi személy nevét tartalmazza. A nem történelmi személyek nevei (szépirodalmi művek szereplői, mitológiai alakok stb.) megkülönböztetést kaptak. A több mint kétezer név között számos híres személy is szerepel, akikről azonban nem egy esetben az RMNy-ben a hivatkozott helyen új, vagy alig ismert adat olvasható. Igen sok a kevésbé híres személy, és százzámra akadnak olyan nevek, amelyek emlékét talán éppen csak az ismertetett régi magyarországi nyomtatvány őrizte meg.

A szerzők neve mellett műveik rövid címe is szerepel. Mivel még mind a nyomdász (2.), mind az incipit-mutatóban (6.) is szerepelnek nevek, ezekre — a

felesleges kettősség elkerülése végett — itt a személynevek mutatójában utalás található.

4. *Helynevek mutatója.* Az RMNy-ben előforduló helynevek azok összes változatával együtt utalnak a történelmi magyar névalakra. Ezeknél a sorszámok felsorolása után azoknak a személyeknek nevei is szerepelnek, akik a szöveges rész tanúsága szerint az említett helységekkel kapcsolatban álltak (ott születtek, onnan kelt az írásuk, ott jártak egyetemre stb.). Az ezekre a személyekre vonatkozó sorszámokat a személynevek mutatójában (3.) lehet megtalálni. A személyneveknek helynevek szerinti csoportosítása különösen a helytörténeti kutatások támogatását kívánja szolgálni.

A nyomdahelyeknél azok külön mutatójára (2.) történik utalás.

5. A *címek mutatója* tartalmazza az összes nyomtatvány címét tekintet nélkül arra, hogy azok szerzője ismert-e vagy sem. Sokszor a keresőnek ugyanis csak a cím jut eszébe, de az írójának neve nem; máskor egy régi nyomtatvány kézbe kerülő példánya nem árulja el a szerzőt és az évszámot. Ilyen és ehhez hasonló esetekben nyújt hasznos segítséget ez a mutató, amely különböző címmel megjelent azonos munkák esetében a fiktív címet is közli.

6. *Incipit-mutató.* A magyar nyelvű versek kiemelkedő irodalomtörténeti jelentőségéről a fentiekben már szó volt. Megtalálásukat nehezíti az a körülmény, hogy többségükben vaskos gyűjteményekben, szinte elrejtve jelentek meg. A kezdősorokról ezért — mai helyesírásra átírt formába egységesítve — külön mutató készült. Ez tartalmazza a szerző, ill. a fordító nevét a szerzés idejét, valamint a szövegkiadásokra, ill. a legfontosabb szakirodalomra vonatkozó utalást is.

7. *Tárgymutató.* A régi nyomtatványok feltárásánál szinte állandó, de többségében ki nem elégített igény a művek tartalma szerinti áttekintés. Ennek megvalósítása valóban meglehetősen problematikus és igényes feladat. Az RMNy esetében — a sok lehetőség közül — arra a megoldásra esett a választás, amely a nyomtatványokra utaló sorszámokat a művek tartalmát jellemző szavak köré csoportosítja. Ezek a szavak a kiadványok ismertetésénél szereplő tartalmi meghatározásra támaszkodnak. Miután a magyar nyelv egyrészt számos esetben ugyanarra a fogalomra több kifejezést is ismer, másrészt régebben sok külföldi eredetű, így az idegen nyelvű olvasó számára jobban felismerhető szavakat használt, ezekről a szakcsoportokat jelölő utaló található, hogy az eligazodás könnyebb legyen.

A törekvés az volt, hogy a fogalmak újabb és újabb felosztásokkal szűküljenek. Ehhez legalkalmasabb szempontul a leggyakrabban szereplő nyelvek (magyar, latin és egyéb), ill. a felekezeti megoszlás szolgált. A fogalmak szűkítését addig folytattuk, amíg 30–40 sorszámnál több nem szerepelt egy szakcsoportban (pl. theológia — hitvita — unitárius vitairat).

8. *Nyelvek mutatója* a tárgymutató (7.) bevonásával áttekintést nyújt azokról a nyelvekről, amelyeken az ismertetett régi nyomtatványok részben vagy egészben készültek. Külön szerepelnek ugyancsak nyelvi csoportosításban a többnyelvű művek (pl. szótárak).

9. *Lelőhelyek mutatója.* A könyvtárak és más gyűjtemények a városok betűrendjében szerepelnek és mellettük azok a sorszámok állnak, amelyekből ott példány található. Így világos kép alkotható arról is, hogy melyik könyvtár mennyire gazdag régi magyarországi nyomtatványokban. Tájékoztat továbbá a RMK-

köteteiben és az azóta megjelent szakirodalomban szereplő, de ma már megszűnt gyűjtemények sorsáról is.

10. *A fontosabb bibliográfiák konkordanciája.* Az elmúlt évtizedek szakirodalmában sokszor csak sorszám szerint idézte a bibliográfiákban publikált nyomtatványokat. Így szükségesnek látszott az RMK, *Sztripszky* és *Dézsi* kiegészítései, ill. *Bianu—Hodosz*-féle régi román bibliográfia sorszámainak összevetni az RMNy-ével.

Az RMNy-kötet felépítése a következő. Elöl rövid történelmi bevezetés áll, amely áttekintést nyújt az RMK megjelenésétől az RMNy elkészültéig terjedő időszaknak a régi magyarországi nyomtatványok feltárására irányuló erőfeszítéseiről. Ezt a kötet használatához készült útmutató követi magyar, latin és angol nyelven. A RMNy törzsét az ismert és elfogadott 882 nyomtatvány leírása képezi, amelyhez függelékként (Appendix) a kizárt nyomtatványok ismertetése csatlakozik. A kötetet a címlapok reprodukcióit tartalmazó táblák után a fentiekben felsorolt, sokrétű és terjedelmes mutatók zárják.

Ezt a beosztást és a fent ismertetett feltárási módszereket kívánjuk megtartani a továbbiakban is. A XVII. század hozzávetőlegesen 5000 tételét három arányos részre osztva a következő kötetek — a könyvnyomtatás mennyiségi növekedésével fordított arányban — mind kisebb időszakot ölelnek majd fel: 1601—1650, 1651—1680, 1681—1700.

A *Régi Magyarországi Nyomtatványok* c. kiadványsorozat a retrospektív magyar nemzeti bibliográfia és az egyes tudományágak hazai történetének nyomtatott forrásanyagát ismertető mű szerepét egyaránt hivatott betölteni. Így várható felhasználása mind itthon, mind külföldön igen széles körűnek ígérkezik. Az első korszak (1473—1600) anyagát tartalmazó kötet összeállítói (*Borsa Gedeon, Heray Ferenc, Holl Béla, Käfer István és Kelecsényi Ákos*) arra törekedtek, hogy a kiadvány a várható igényt minél teljesebben tudja kielégíteni. Ennek azonban az a kutatási terület nagysága és természete miatt határai voltak. Elég csak arra gondolni, hogy a kézirat lezárására és a hasábkorrektúra átnézése között eltelt mintegy másfél esztendő során három tételt törölni voltunk kénytelenek, mert azok utólag megállapíthatóan téves feltételezésen alapultak, ugyanakkor 16 új, korábban nem ismert nyomtatványt kellett felvenni, amelyekből ebben a viszonylag rövid időszakban példány, ill. új adat került elő.

Az RMNy munkálatai során igyekeztünk az 1601 előtt Magyarországon készült nyomtatványokra vonatkozó ismereteket összegezni és azokat saját kutatásainkkal továbbfejleszteni. Nem ritkán azonban a jelenleg rendelkezésre álló adatok nem bizonyultak elégségesnek egy-egy nyitva maradt kérdés megoldásához. Számos esetben pedig nem is látszott feladatunknak a munkánkhoz szorosan nem tartozó minden részlet tisztázása.

Remélhető és kívánatos, hogy — amint ez egy-egy új bibliográfia megjelenésekor történni szokott — az RMNy publikálása is további kiegészítéseket és igazításokat „provokáljon ki”, hiszen ezek mind a magyar tudományosság hasznára válnának. A tervek szerint az ilyen pótlásokat — az RMNy konstrukciójának megfelelő formában — a nagy múltú *Magyar Könyvszemle* (amelynek tipográfiája azonos az RMNy-nyel) folyamatosan publikálná a „Magyar Könyvesház” elnevezésű, ugyancsak komoly tradíciókkal rendelkező rovatában.

1. Vö. *A MTA Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei*. 1954, 353–378 l.
2. Vö. *A MTA Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei*. 1956, 193–194 l. — *Magy. Könyvszle*, 1960, 227 l.; 1961, 516–519 l.; 1964, 183 l. — *Irodört. Közl.* 1965, 277 l. — *Könyvtári Figyelő* 1965, 288–290 l.
3. Vö. *Magy. Könyvszle* 1963, 116–120, 344–347 l.; 1964, 156–166 l.; 1967, 280–282 l.
4. Vö. *Magy. Könyvszle*, 1966, 63–66 l.

Problems encountered in the course of compilation of „Old Hungarian Prints”

G. BORSA

Almost hundred years have elapsed since Károly Szabó had published the bibliography of the works of Hungarian concern printed before 1712. Now, time has ripened for the re-elaboration of the first phase of the Hungarian national bibliography, on the basis of the latest results of researches and making use of modern technics. To accomplish this task, a working group has been formed in the National Széchényi Library; as a first step of its activity, the working group has given a review on each individual print, published during the period of 1473–1600 in Hungary, moreover, on those published abroad in Hungarian language, observing the chronological order. The article deals with the problems encountered in the course of this work and suggests solutions in principle and in practice.

Besides the indication of all the important and external peculiarities of the nearby 1000 publications, the results of the relevant literature have also been concisely treated. The comparatively simplified entries are effectively completed by the tables to be found at the end of the volume “Régi Magyarországi Nyomtatványok” (Old Hungarian Prints) offering reduced reproductions — suitable for identification — of the title-pages of each work that has been left to us. The reviews treat also the smallest units of the prints, (the preface, dedication, introduction, greeting poems, etc.) describing all important data mentioned in them (names, dates, place-names, etc.) In addition, the aforesaid volume registers all the examples known today of the reviewed old Hungarian prints. Their being faultless or damaged is indicated quite simplified by a new typographic method.

The survey of the text-part, so very rich in data, and the orientation in the volume is facilitated by indexes of several layers, compiled according to printing houses, printers, surnames, place-names, titles, first lines of the Hungarian poems, subject of the works, language of the prints and libraries.